

Lietuvos kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistemos kūrimo principai

Rasa Melnikienė,

Dalia Vidickienė

*Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, V. Kudirkos g. 18, LT-03105 Vilnius
El. paštas: laei@laei.lt*

Straipsnyje nagrinėjama šiuo metu ypač aktuali tema – sukurti modernią ir Lietuvos poreikius atitinkančią kaimo raidos stebėsenos ir strategijos įgyvendinimo vertinimo sistemą. Apžvelgiama pasaulinė tokių sistemų kūrimo patirtis. Siūloma kaimo raidos vertinimo sistemą kurti pasitelkiant verslo įmonių veiklos vertinimo modelių konstravimo principus. Remiantis šiais principais pateikiama kaimo, traktuojamo kaip teritorinis vienetas, raidos stebėsenos ir vertinimo modelio konstravimo logika. Daugiausia dėmesio skiriama pagrįsti, kokie kaimo raidos aspektai turėtų būti nuolat stebimi ir vertinami. Stebimi aspektai konkretizuojami apibūdinant dabartinio laikotarpio kaimo raidos „sėkmės veiksnius“, kurie parinkti atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu kuriama visiškai nauja, vietovės specifiką akcentuojanti kaimo politikos paradigma, apie kurios kuo greitesnio įdiegimo svarbą kalba ir garsiausi pasaulio kaimo raidos ekspertai, ir įtakinga tarptautinė Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija. Paskutiniame skyriuje aptariamos problemos, su kuriomis susiduriama Lietuvoje, norint surinkti informaciją pagal pasiūlytus vertinimo aspektus.

Raktažodžiai: kaimo politikos paradigma, kaimo raidos rodikliai, kaimo raidos stebėsenos, kaimo raidos strategija, vertinimo modeliai

ĮVADAS

Siekiant išsiaiškinti svarbiausius kaime vykstančius naujus procesus, kuriuos būtų galima veikti valstybinės politikos priemonėmis, daugelyje pasaulio šalių jau ne pirmus metus kuriamos specialios stebėsenos ir strategijų įgyvendinimo vertinimo sistemos. Ilgą laiką konstruojant šias sistemas buvo remiamasi principu „kuo daugiau stebimų sričių ir jas charakterizuojančių rodiklių, tuo geriau“.

Pastaruoju metu reikalavimai tokioms sistemoms keičiasi. Žinių visuomenėje svarbiu dalyku tampa sugebėjimas atsirinkti reikalingiausią informaciją. Per pastarąjį dešimtmetį netgi susiformavo nauja vadybos mokslo disciplina – veiklos vertinimas. Vertinimo modeliuose siekiama kuo trumpesnio rodiklių sąrašo, tačiau kuris kartu atspindėtų, kaip pasisekė panaudoti organizacijos sėkmės veiksnius. Šiuos rodiklių parinkimo principus reikėtų naudoti ne tik verslo įmonėse bei pelno nesiekiančiose organizacijose, bet ir kaimo raidos viešajame valdyme.

Šių vertinimo modelių principai padeda išsivaduoti nuo siekio kaupti kuo daugiau rodiklių. Pereinant iš informacinės visuomenės į žinių visuomenę, vis svarbiau tampa ne tiek sukaupti kuo didesnę duomenų bazę, iliustruojančią kaimo raidos procesus, kiek sugebėti atsirinkti svarbiausius rodiklius, galinčius signalizuoti apie gresiančius pavojus ir atsiveriančias galimybes, kurios svarbios konkrečiai valstybei ar regionui.

Be to, XXI a. iš esmės keičiasi kaimo politikos paradigma. Vis daugiau ekspertų linksta į tai, jog formuojant kaimo politiką turėtų būti nuo šakninio požiūrio pereinama prie vadinamojo „į vietovę

orientuoto“ požiūrio. Šį požiūrį remia Ekonominės kooperacijos ir plėtros organizacija (EKPO). Tai kelia papildomus uždavinius ne tik politikams, bet ir kaimo raidą apibūdinančių rodiklių sistemai. Reikia turėti informaciją ne tik valstybės mastu bei pagal jos administracinius-teritorinius vienetus, bet ir pagal tokius teritorinius vienetus, kuriuos galėtume priskirti kaimo arba miesto regionų grupei. Susiduriame su kaimiškųjų regionų išskyrimo metodikos problema. Regionų klasifikaciją pagal jų kaimiškumo laipsnį ap sunkina tai, kad XXI a. kaimas yra iš esmės pasikeitęs. Ankstesni kaimo apibrėžimai, pagrįsti kaimo ir miesto priešpatatymu, nebeatitinka gyvenimo realijų. Su sąvokomis „kaimas“ ar „kaimo vietovė“ siejasi daug įvairių koncepcijų ir supratimų, pavyzdžiui, gyventojų negausumas (išsisklaidymas), miestų nutolimas ar nebuvimas, priklausomumas nuo žemės ūkio ir kitų pirminių pramonės šakų, tradicinių kultūrų ir pan. Populiarėja ne dvimatis regionų skirstymas į kaimo ir miesto kategorijas, bet kelių ar bent trijų rūšių regionų tipų išskyrimas pagal jų kaimiškumo laipsnį. Antai, pastaruoju metu populiarī EKPO pasiūlyta metodika, pagal kurią išskiriami kaimo, pusiau kaimo ir miesto regionai.

Daug diskusijų kelia kiekybiniai vertinimai. Priklausomai nuo to, kur užbrėšime ribą tarp kaimo ir miesto, išreikštą skaičiais, keisis regionų, kurie laikomi kaimiškais, dalis. Dėl kiekybinių ribų pasaulyje, netgi Europoje, nėra vieningos nuomonės. Antai, Lietuvoje miestu laikoma gyvenamoji vietovė, turinti daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų. Tuo tarpu kitose šalyse miestu gali būti laikomos gyvenvietės, turinčios kitą gyventojų skaičių (pvz., Slovakijoje naudojama 5 tūkst., Čekijoje – 2 tūkst. gyventojų riba). Šių ir daugybės kitų problemų, susijusių su regionų

tipologija pagal jų kaimiškumo laipsnį, šiame straipsnyje nenagrinėsime.

Nepaisant to, kurią tipologiją pasirinktų Lietuva, turėsime viską išmatuoti statistikos rodikliais, tai atliekant ne tik nacionaliniu lygmeniu, bet ir savivaldybių, o kai kuriais atvejais ir seniūnijų lygmeniu, suskirstant jas pagal kaimiškumo laipsnį. Tik taip bus galima įvertinti kaimiškųjų regionų specifiką ir surasti geriausias jų plėtros strategijas.

Atsižvelgiant į laikmečio reikalavimus, Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, vis daugiau diskutuojama apie tai, kaip sukurti tokią kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistemą, kuri atitiktų mūsų dienos reikalavimus ir leistų kaimo politikos kūrėjams panaudoti visus žinomus kaimo raidos sėkmės veiksnius.

Straipsnio objektas – Lietuvos kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistema, pritaikyta kaimo raidos strateginio valdymo tikslams.

Straipsnio tikslas – remiantis naujausia verslo įmonių ir kitų organizacijų veiklos vertinimo teorija, pateikti metodines rekomendacijas Lietuvos kaimo raidos vertinimo modeliui, orientuotam į naująją kaimo politikos paradigmą, parengti.

Tyrimo metodai. Darbe taikomi kokybinių struktūrų, analogijos, loginio palyginimo, indukcijos ir dedukcijos metodai.

LIETUVOS KAIMO RAIDOS STEBĖSENOS MODELIO KONSTRAVIMO TEORINIAI PAGRINDAI

Kaimo raidos problemų spektras per pastaruosius 15–20 metų ženkliai pasikeitė. Pereinant iš industrinės į žinių visuomenę formuojasi nauja žmonių gyvenama ir vertybės, smarkiai keičiasi ekonominė, socialinė ir kultūrinė kaimo aplinka. Dėl to tenka keisti kaimo raidos politikos sampratą ir kaimą traktuoti kaip teritorinį, o ne sektorinį darinį, nes laikai, kuomet nacionalinės politikos formuotojai tarp „kaimo“ ir „žemės ūkio“ sąvokų galėjo dėti lygybės ženklą, jau praityje. Naujausioji kaimo politika siekia kompleksinio visų kaimo „kaip tam tikros vietovės“ problemų sprendimo (OECD, 2006). Todėl kaimo raidai identifikuoti ir strategijai bei politikai formuoti nebepakanka rodiklių, kurie buvo naudojami žemės ūkio sektoriui apibūdinti.

Į pasikeitimus reikia atsižvelgti kaupiant statistikos duomenis ir kuriant kaimo raidos strategijas bei jų įgyvendinimą vertinančius rodiklius. Nauji kaimo politikos dėmesio objektai analizuojami remiantis tiek jų kokybiniais aprašymais ir loginiais samprotavimais, tiek jų kiekybiniais požymiais. Nes, kaip žinia, *jei negalime išmatuoti – negalime ir patobulinti.*

Daugelis ES šalių vykdo įvairias nacionalines kaimo raidos programas, kurioms vertinti naudojami specifiniai rodiklių rinkiniai, atsižvelgiant į duomenų prieinamumą bei šalies kaimo raidos strategijos tikslus. Kaimo raidos stebėsenos sistemas turi ir tarptautinės organizacijos. Daug dėmesio tokiai sistemai skiria EKPO. 1994 m. joje įkurtas Kaimo ir regioninės plėtros skyrius, kuris sukūrė demografinių, ekonominių, socialinių ir aplinkos rodiklių sąrašą ir pradėjo formuoti nuolatinę duomenų bazę, apimančią 2,5 tūkst. subnacionalinių regioninių vienetų EKPO šalyse. Šie rodikliai buvo suklasifikuoti pagal kaimą, miestą, pagrindinius, šalutinius ir kt.

ES 2007–2013 m. kaimo plėtros programose taip pat naudojami tam tikri rodikliai, tačiau jie vis dar tebėra orientuoti į

senąją kaimo politiką, paremtą šakinio (funkcinio), o ne teritorinio požiūriu. Taigi tiek atskirų Europos šalių, tiek ES pastangos sukurti teritorinius rodiklius, pritaikytus naujai kaimo politikos paradigmui, tebėra pradinės stadijos, kadangi dauguma ES strategijų, politikų ir programų vis dar traktuojamos kaip sektorinės, o ne kaip teritorinės.

Veiksmingos kaimo raidos stebėjimo ir vertinimo rodiklių sistemos, kompleksiskai atspindinčios šalies kaimo raidą, sukūrimas išlieka svarbiu uždaviniu ir Lietuvoje. Kuriant kaimo raidos vertinimo rodiklių sistemą vertėtų pasinaudoti naujausia įmonių veiklos vertinimo teorija, kadangi viešajame sektoriuje vis plačiau taikomi verslo vadybos principai: tradicinės viešojo administravimo priemonės yra keičiamos viešąja vadyba arba rinkos tipo sprendimų mechanizmais. Ši reforma reiškia, jog nuo valdymo, kuriame svarbiausi elementai buvo planavimas ir kontrolė bei susitelkimas į priemones, palaipsniui pereinama prie valdymo, kuriame svarbiausi elementai yra įvertinimas ir veikimo laisvė, o vadyba įgyvendinama atsižvelgiant į tikslus (Lane, 2001).

Nors įmonių veiklos vertinimo modeliai dar tebelaikomi ekonomikos ir vadybos teorijos naujove, rodiklių rinkiniai – švieslentės, valdymo pultas ir pan. – darosi vis populiariaresniu instrumentu, padedančiu sekti svarbiausias organizacijų, šalių ar regionų vystymosi tendencijas. Versle jie pradėti taikyti paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Kaip populiariausius galima paminėti subalansuotųjų rodiklių, valdymo pulto, veiklos prizmės, vertinimo matricos, paslaugų kokybės modelius, be to, nuolat kuriami nauji, šiuo principu grindžiami modeliai (Slatkevičienė, 2001, Vidickienė, 2004).

Esminis šių modelių bruožas yra tai, kad rodikliai parenkami glaudžiai susiejant juos su įmonės veiklos sėkmės veiksniais bei konkrečiais strateginiais tikslais. Pateikdami vadovams informaciją, sugrupuotą pagal keletą svarbiausių verslo sėkmės kriterijų, minėtieji modeliai padeda sumažinti persikrovimą informacija, nes pasak subalansuotųjų rodiklių modelio autorių (Kaplan, 1996), kompanijos retai kenčia dėl per mažo turimų rodiklių skaičiaus, kadangi kiekvienam ataskaitiniam laikotarpiui, skirtingoms situacijoms paaiškinti kompanijos vadovai ir skaičiuoja anksčiau naudotus rodiklius, ir papildomai kuria naujus. Naudodami subalansuotųjų rodiklių ar kitą šio tipo veiklos vertinimo modelį, *vadovai susitelkia ties esminiais rodikliais*, kurie svarbūs konkrečios įmonės valdymui ir vadovų poreikiams (antai, populiarius subalansuotųjų rodiklių modelis net ir didžiulėse korporacijose rekomenduoja visą įmonės veiklą stengtis įvertinti naudojant ne daugiau kaip 25–30 rodiklių).

Mūsų tyrimo objektas – vertinimo sistema, skirta nacionalinės kaimo raidos strategijos kūrėjams. Tačiau kitaip nei verslo įmonėje, kuri yra atskiras organizacinis vienetas, strategija kuriama neturinčiam organizacinio atskirumo objektui, netgi nesutariama apibrėžiant, koks regionas turėtų būti laikomas kaimišku. Todėl manome, kad šiuo atveju nepakanka remtis strategijų bei programų įgyvendinimo raidos stebėsenos, o būtina kurti didesnę duomenų bazę, padedančią atlikti pirmąjį strateginio valdymo žingsnį – strateginę analizę.

Vertinimo objekto specifika reikalauja, kad kuriant kaimo raidos vertinimo modelį, būtų formuojami du rodiklių rinkiniai. Vienas rodiklių rinkinys turėtų būti orientuotas į strateginei

analizei reikalingą informaciją, o antrasis – į konkretaus laikotarpio strategiją, kuomet parinkti rodikliai atspindi kiekybines užduotis ir tai, koku laipsniu strategijoje iškeltos užduotys buvo įgyvendintos. Tokiu būdu būtų apimti visi keturi kaimo raidos strategijos kūrėjų atliekamo proceso etapai:

- I. Situacijos strateginė analizė;
- II. Strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių parinkimas;
- III. Strategijos įgyvendinimo priemonių veiksmingumo vertinimas;
- IV. Situacijos pasikeitimo vertinimas po konkrečios strategijos įgyvendinimo laikotarpio.

Pirmasis rodiklių rinkinys būtų skirtas stebėsenai, t. y. atliktų „kaimo“, kaip atskiro organizacinio vieneto, *valdymo apskaitos* funkciją, todėl turėtų apimti daugiau informacijos. Jo rodikliai turėtų leisti operatyviai pastebėti naujausias kaimo raidos tendencijas, įvertinant skirtumus tarp kaimiškų ir miestiškų regionų. *Stebėsenos rodikliai turėtų signalizuoti, ar procesai vyksta norima linkme, ir kurių sėkmės veiksnių panaudojimui reikėtų skirti daugiau dėmesio.* Išryškinius svarbiausius kaimo raidos signalus, galima nuspręsti, kokie strateginiai kaimo raidos valstybinio reguliavimo tikslai turėtų būti prioritetiniai. Kartu šio rinkinio rodikliai parodytų, ar įgyvendintoji strategija pagerino buvusią padėtį. Jis praverstų atliekant I ir IV strateginio valdymo proceso etapų veiksmus.

Antrasis rodiklių rinkinys turėtų tarnauti kaip svarbiausias instrumentas kituose dviejuose (II ir III) kaimo raidos strateginio valdymo etapuose: formuojant strategines priemones ir vertinant, kaip pavyko jas įgyvendinti. Čia naudojami rodikliai būtų konkretnesni, tiesiogiai susieti su įgyvendinamų strateginių kaimo raidos skatinimo priemonių taikymo rezultatais. Šis rodiklių rinkinys būtų skirtas valdymo rezultatams kiekybiškai išreikšti, planuoti, matuoti pasiekimus ir koreguoti.

KOKIE KAIMO RAIDOS ASPEKTAI TURĖTŲ BŪTI STEBIMI TAIKANT NAUJĄJĄ KAIMO POLITIKOS PARADIGMĄ?

Esminis klausimas, konstruojant Lietuvos kaimo raidos stebėjimo sistemą, susijęs su vertinimo aspektų parinkimu. Ši tendencija ypatingą dėmesį skirti vertinamiems aspektams taip pat išplaukia iš verslo įmonių veiklai siūlomų modelių kūrimo koncepcijos. Pagrindinis verslo įmonių veiklos vertinimo modelio uždavinys – pasiūlyti vadovams, kuriuos aspektus privaloma

vertinti. Parenkant šiuos aspektus, kiekvieno modelio autoriai stengiasi išsiaiškinti teorinius verslo sėkmės veiksnius, būdingus dabartiniam laikotarpiui bei tam tikros rūšies veiklai, pvz., paslaugų sektoriui, didelėms pramonės įmonėms ir pan. Būtent tokius verslo sėkmės veiksnius dažniausiai ir siūloma laikyti svarbiausiais kriterijais. Tiek mokslinėje literatūroje, tiek praktiškai naudojamose rodiklių sistemose išskiriami ganėtinai skirtingi vertinimo aspektai. Pvz., garsiojo subalansuotųjų rodiklių modelio autoriai R. Kaplanas ir D. Nortonas siūlo keturis privalomus vertinti įmonės veiklos aspektus, pagal kuriuos vėliau turi būti parinkti įmonės strategiją atitinkantys rodikliai. Šie aspektai nurodo, jog subalansuotieji rodikliai turi apimti:

- 1) finansinius rodiklius, kurie įvertina veiklos rezultatus pinigais;
- 2) nefinansinius veiklos rodiklius, kurie įvertina:
  - klientų pasitenkinimą;
  - vidinius procesus;
  - inovacijų bei tyrimų veiklą (Kaplan, Norton, 1996).

Kito, pastaruoju metu populiarėjančio, veiklos prizmės modelio autoriai siūlo išskirti visai kitokius vertinimo aspektus. Vertinant įmonės veiklą pagal jų modelį, veiklos vertinimo prizmės briaunos yra penkios. Jos turi atspindėti atsakymus į šiuos klausimus (Neely et al., 2003):

1. Kas yra pagrindiniai įmonės veikla suinteresuoti asmenys, kokie jų poreikiai, lūkesčiai?
2. Kokia strategija reikalinga įmonei, siekiant patenkinti svarbiausių suinteresuotų asmenų poreikius ir lūkesčius?
3. Kokie veiksmai turi būti atlikti, kad strateginiai sprendimai būtų įgyvendinti?
4. Kokių galimybių reikia, kad būtų įvykdyti numatyti veiksmai?
5. Koks suinteresuotųjų asmenų indėlis?

Vertinant šalių kaimo raidos procesus taip pat siūloma išskirti įvairius aspektus, kuriuos reikėtų laikyti svarbiausiomis kaimo raidos dimensijomis. Vieną plačiausių kaimo raidos vertinimui svarbių aspektų sąrašą dar 1996 m. pateikė EKPO Teritorinės plėtros tarnyba, sugrupuodama juos į keturias stambesnes grupes (1 lent.).

Praktikoje dažnai apsiribojama tik trijų EKPO pasiūlytų svarbiausių kaimo raidos vertinimo aspektų grupėmis, nuošalyje paliekant gamtinės aplinkos vertinimą. Ši tendencija pastebima ir tarptautiniuose projektuose. Pvz., garsiajame PAIS projekte, skirtame patobulinti Eurostato renkamus rodiklius, kurio

1 lentelė. EKPO naudojami kaimo raidos vertinimo aspektai

Populiacija ir migracija	Socialinė gerovė ir teisingumas
Tankumas	Pajamos
Pokytis	Gyvenimo sąlygos
Struktūra	Švietimas
Namų ūkiai	Sveikata
Bendruomenės	Saugumas
Ekonominė struktūra ir charakteristika	Gamtinė aplinka ir jos palaikymas
Darbo jėga	Topografija ir klimatas
Užimtumas	Žemės naudojimo pokyčiai
Pasiskirstymas sektoriuose	Augalai, gyvūnai ir jų rūšys
Produktyvumas	Vanduo ir dirvožemis
Investicijos	Oro kokybė

Parengta pagal Brydeną (Bryden, 2003).

autoriai baziniais laikė EKPO pasiūlytus rodiklius, buvo išskirti tik trys stambūs vertinimo aspektai:

- gyvenimo kokybė ir socialinė gerovė;
- ekonominė struktūra ir charakteristika;
- demografija.

Tarp privalomų vertinimo aspektų čia neminima gamtinė aplinka ir jos palaikymas. Nors pripažinta, kad gamtinės aplinkos kokybė yra kaimo vietovių politikos ašis, tačiau, projekto autorių nuomone, gamtinė aplinka labiau susijusi su žemės ūkio politikos instrumentais ir aplinkosauginiais reikalavimais, žemės panaudojimu, žemdirbystės poveikiu kraštovaizdžiui, vandens kokybei. Todėl aplinkos rodiklių šiame kaimo raidos rodiklių rinkinyje buvo atsisakyta.

Diskusijos dėl kaimo raidos sėkmės veiksnių pastaruoju metu ypač plėtojamos. Mėginant apibendrinti pagrindines diskusijų sritis, galima pastebėti, kad esminiai nesutarimai kyla tarp senosios kaimo politikos, viso ko centru laikančios žemės ūkį, šalininkų ir naujosios propaguotojų, raginančių kaimą traktuoti kaip tam tikros rūšies vietovę, turinčią kitokius konkurencinius pranašumus nei miestas. Šios paradigmos šalininkai reikalauja į pirmą vietą iškelti kompleksinį požiūrį, o šakinius, sektorinius klausimus laikyti antraeiliais, pavaldžiais bendrų kaimiško regiono tikslų siekiui, grįsdami savo nuomonę tuo, kad žemės ūkio produkcijos gausinimas paprastai nepadaeda didinti regiono konkurencingumo tiek ekonomine, tiek socialine prasme.

Ieškant kaimiškųjų teritorijų konkurencinių pranašumų prieš miestą taip pat akcentuojama kita tendencija, pasirodžiusi pastaraisiais metais. Anksčiau ilgą laiką vidinės migracijos srautai judėjo iš kaimo į miestą, tuo tarpu XX a. pabaigoje judėjimo kryptis pasikeitė (Rees et al., 1998). Praktiškai visose išsivysčiusiose pasaulio valstybėse stebima priešinga tendencija – vis daugiau gyventojų iš miestų keliasi gyventi į kaimiškąsias teritorijas, ypač į esančias arti didesnių miestų. Šis procesas ėmė reikštis ir Lietuvoje – 2003–2005 m. vidinės migracijos srautai tarp miesto ir kaimo buvo susiklostę kaimo naudai. Tai byloja apie didėjančią kaimo kaip gyvenamosios vietos patrauklumą, ir būtent tai gali tapti galingu kaimo ginklu konkuruojant su miestu. Įvertinant dar vieną XXI a. ryškėjančią tendenciją – dirbti namie – galima prognozuoti, kad gyvenamosios vietovės patrauklumo svarba ateityje išaugs dar labiau.

Taigi norint paskatinti kaimo raidą, analizuojant kaime vykstančius procesus derėtų susitelkti ne į žemės ūkio veiklos, bet į kaimo kaip gyvenamosios vietos charakteristikų stebėjimą (kalbant apie gyvenamąją vietą turimas omenyje tiek nuolatinis gyvenimas kaime, tiek vasarojimas bei trumpalaikis poilsis).

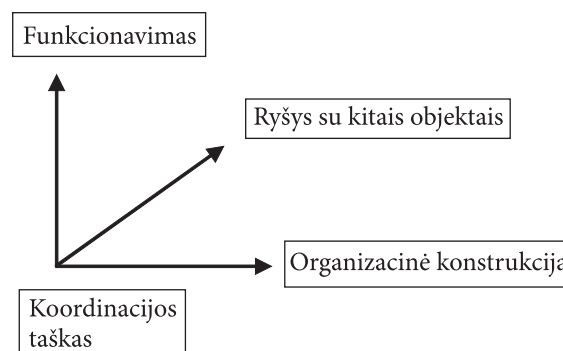
Ieškant kaimo raidos sėkmės veiksnių, šiuo keliu derėtų eiti ir Lietuvai. Norint suteikti kaimui antrąjį kvėpavimą, būtina maksimaliai panaudoti jo pranašumus prieš miestą, kurie nūdienos sąlygomis pasireiškia rekreacinėmis galimybėmis. Visi minėti naujieji kaimo raidos sėkmės veiksniai turėtų atsispindėti ir kaimo raidos vertinimo modelyje. Kokie gi vertinimo aspektai galėtų geriausiai padėti diegti naująją kaimo politikos paradigmą?

Laikantis požiūrio, kad kaimo raidos politika turėtų integruoti visus svarbiausius kaimo kaip teritorinio vieneto gyvenimo aspektus ir atsispindėti jo kaip vietovės specifika, visų pirma, siūlytume išskirti keturis stambius rodiklių blokus:

- 1) gyventojai;
- 2) infrastruktūra;

- 3) ekonominė–socialinė – gamtinė aplinka;
- 4) kaimo raidos valdymas.

Siūlomi vertinimo aspektai parinkti taikant kokybinių struktūrų metodą (Калинаускас, 1991), kuris teigia, kad kiekvienas objektas, egzistuojantis kaip save organizuojanti visuma, susideda iš trijų instrumentų, atliekančių objekto organizacinės konstrukcijos, funkcionavimo užtikrinimo ir ryšio su kitais objektais vaidmenis. Kad jie veiktų kaip vieninga visuma, turi egzistuoti juos jungiantis koordinacijos taškas, turintis tam tikrą prasminę išraišką (1 pav.).

1 pav. Objekto kokybinė struktūra

Traktuojant kaimiškąsias teritorijas kaip gyvenamąją vietą, kaimas turi būti nagrinėjamas kaip materialus objektas, kuriame egzistuoja tam tikri jo gyventojų buičiai ir verslui reikalingi statiniai, įranga ir kiti infrastruktūros elementai, atliekantys kaimo organizacinės konstrukcijos vaidmenį. Visos viešosios paslaugos taip pat gali būti suteiktos tik infrastruktūros dėka. Todėl kaimo infrastruktūra gali būti laikoma kaimo „kūnu“, o ją apibūdinančius rodikliai turėtų būti išskirti į atskirą bloką.

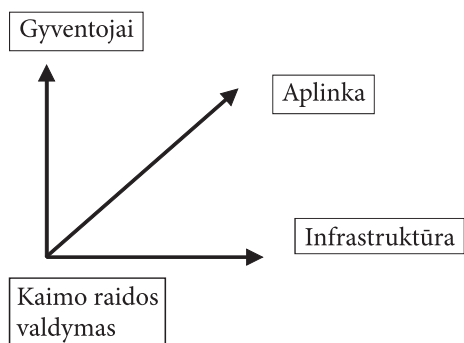
Norint, kad kaimas būtų gyvas, neužtenka vien pastatų ir kitų infrastruktūros elementų. Tam būtini gyventojai. Gyventojai yra kaimo gyvavimo požymis, o jų charakteristikos lemia kaimo funkcionavimo rezultatus. Gyventojus apibūdinančius rodiklius būtina išskirti į atskirą bloką ir kruopščiai analizuoti jų sudėtį, potencialą, skaičiaus ir struktūros kitimo tendencijas. Gyventojų charakteristikos, jų migracija demonstruoja teritorijos patrauklumo laipsnį ir specifika.

Tačiau kaimo kaip gyvenamosios vietovės patrauklumas priklauso ne vien nuo gyventojų ir infrastruktūros. Daug lemia ir tai, ką dažniausiai vadiname „aplinka“. Būtent aplinka sukuria tam tikras veiklos galimybes ar jas apriboja, pritraukia į kaimą tam tikrus gyventojų sluoksnius ar juos atstumia. Todėl aplinkos stebėjimas ir jos charakteristikų įvertinimas kiekybiniais rodikliais padeda atskleisti daug giluminių priežasčių, mažinančių ar skatinančių žmonių norą gyventi kaime. Aplinkos stebėjimą ir analizę siūlome atlikti išskiriant tris jos aspektus:

- 1) ekonominę aplinką;
- 2) socialinę aplinką;
- 3) gamtinę aplinką.

Taip pat reikėtų į stebėjimo rodiklių sistemą įtraukti keletą rodiklių, atspindinčių tai, kiek pastangų ir finansinių išteklių skiriama kaimo raidos tyrimams ir valstybiniam reguliavimui. Tai padėtų padaryti veiksmingesniu patį kaimo raidos valdymo procesą. Šią temą iliustruojantys rodikliai būtų lyg koordinacijos taškas visoje kaimo politikoje.

2 pav. Svarbiausi stebimi kaimo raidos aspektai ir jų tarpusavio sąveika

Taigi siūlomi stebėti rodiklių blokai atitinka kokybinių struktūrų metodo išskiriamus tris kaimo instrumentus ir jų koordinacijos tašką (2 pav.).

Nuolat stebimi kaimo raidos aspektai turėtų būti glaudžiai susiję su svarbiausiais kaimo raidos sėkmės veiksniais. Parenkant šiuos veiksnius, suprantama, reikia remtis ne tiek Lietuvos, kiek pasauline patirtimi, ypatingą dėmesį kreipiant į naujausias raidos tendencijas, žmonių elgesio stimulus ir motyvus.

Apžvelgus naujausias kaimo raidos teorijas ir jos skatinimui panašaus į Lietuvą išsivystymo lygio šalyse naudojamas kaimo politikos priemonės (Bryden, 2003; Ellis, 2001; OECD, 2006; Scenar, 2007; Storti et al., 2004), dabartiniame etape siūlytume išskirti šiuos strateginius kaimo raidos sėkmės veiksnius:

Gyventojų blokas

- Tam tikro kaimo gyventojų reprodukcijos lygio palaikymas,

Infrastruktūros blokas

- Svarbiausių paslaugų prieinamumo kaime užtikrinimas,

Ekonominės aplinkos blokas

- Kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinių įvairovės skatinimas,

Socialinės aplinkos blokas

- Bendradarbiavimo skatinimas,

Gamtinės aplinkos blokas

- Gamtos išteklius tausojančių technologijų naudojimas,

Kaimo raidos valdymo blokas

- Kaimo raidos planavimo, administravimo bei tyrimų plėtra ir tobulinimas.

Pasiūlyti kaimo raidos stebėjimo aspektai, suformuluoti kaip kaimo raidos sėkmės veiksniai, būdingi XXI a. pradžiai, atspindi svarbiausius strateginei analizei reikalingus aspektus ir padeda išsiaiškinti pagrindines šio proceso tendencijas.

Tam tikro kaimo gyventojų reprodukcijos lygio palaikymas rodo, kaip sekasi pritraukti į kaimą žmones. Jie tampa svarbūs tiek kaip gamintojai, tiek kaip vartotojai.

Infrastruktūros bloko rodikliai turi atspindėti, kaip mažinami skirtumai tarp miesto ir kaimo užtikrinant svarbiausių paslaugų prieinamumą kaime, nes žinių visuomenėje vyraujančiu ūkio sektoriumi tampa paslaugų sektorius. Kaimo kaip gyvenamosios ar poilsio, taip pat verslo vietos patrauklumas ypač priklauso nuo ten teikiamų paslaugų lygio.

Kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinių įvairovės skatinimas ypač svarbus mažėjant užimtųjų žemės ūkyje skaičiui. Politikos formuotojai turi žinoti kaip sekasi alternatyvių žemės ūkiui veiklų skatinimas, ar tai padėjo išskaidyti ūkininkavimo finan-

sinę riziką, padidinti kaimo gyventojų pajamas, sumažinti užimtumo sezoniškumą ir pan.

Socialinės aplinkos bloko rodikliai turi parodyti, kaip sekasi siekti svarbiausios XXI a. pradžios naujovės – sugebėjimo konkuruoti bendradarbiaujant. Bendradarbiavimas duoda sinerginį efektą, kuomet bendra veikla padeda pasiekti daug geresnių rezultatų, nei veikiant pavieniui. Taigi turime nuolat sekti, kaip plėtojasi kooperacija, kuriasi įvairūs įmonių aljansai, bendros įmonės ir kitokie bendri dariniai. Be to, kaimo raidos darnumą galima užtikrinti įtraukiant vietos gyventojus į sprendimų priėmimo procesą bei stiprinant vietos bendruomenių, organizacijų ir vietinės valdžios bendradarbiavimą. Todėl svarbu sekti ir šių procesų eigą.

Gamtinės aplinkos bloko rodikliai turi atspindėti, ar tausojami gamtos išteklių, nes nuo to, kurios žemės ūkio technologijos naudojamos, dažnai priklauso jų būklė, ypač ilgalaikės perspektyvos prasme.

Kaimo raidos planavimo, administravimo bei tyrimų plėtra ir tobulinimas taip pat neturi būti palikti savieigai, kaip dar dažnai atsitinka. Nuolat turi būti stebima, kiek lėšų skiriama šioms dalykams, ypač didelę svarbą teikiant tam, kad didėtų paramos mokslui dalis visose paramos kaimui lėšose, nes be to negalime tikėtis, jog kaime daugės naujovių, kurios laikomos vienu svarbiausių XXI a. veiklos konkurencingumo didėjimo garantų.

KOKIAIS RODIKLIAIS MATUOSIME LIETUVOS KAIMO RAIDĄ?

Rodikliai visų pirma turi būti aiškiai apibūdinti, išreikšti tam tikromis formulėmis, kad nekiltų dviprasmiškų situacijų komentuojant skaitines jų reikšmes ir mėginant aiškintis pasikeitimų priežastis. Po to turime spręsti, koks mato vienetas bus geriausias stebėjimui. Tuomet verta pradėti rinkti duomenis iš esamų šaltinių ar atlikti specialius tyrimus.

2 lentelėje pateiktas pirmasis tokio rodiklių rinkinio variantas, kurį numatoma naudoti stebint Lietuvos kaimo raidą iki 2013 m.

Parenkant konkrečius rodiklius buvo analizuojami jau minėtų žinomiausių kaimo raidos stebėsenos sistemų rodikliai, kuriuos naudoja tarptautinės organizacijos. Taip pat stengtasi įvesti Lietuvos nacionalinės kaimo plėtros strategijos 2007–2013 m. plano rodiklius.

Tačiau pradėję sudarinėti rodiklius, galinčius visapusiškai atspindėti kaimo pasikeitimus pagal kiekvieną vertinimo aspektą, ir rinkti jų reikšmes, susidūrėme su informacijos trūkumu. Tai pasakytina ne tik apie savivaldybių lygmens, bet ir apie nacionalinius rodiklius. Todėl ateityje siūlomas rodiklių sąrašas turėtų būti šiek tiek pakoreguotas.

Korekcijos visų pirma turės būti susijusios su žinių visuomenės kūrimo procesus parodančiais rodikliais. Mūsų atliktas tyrimas parodė, kad labiausiai trūksta rodiklių apie ūkininkų išsilavinimą, profesinį pasirengimą, kaime naudojamų gamybinių technologijų poveikį gamtai.

Parenkant rodiklius taip pat paaiškėjo, kad nepakanka Lietuvos statistikos departamento renkamų duomenų apie kaimo infrastruktūrą. Trūksta rodiklių, apibūdinančių kaimo gyventojų susisiekimo galimybes, kelių infrastruktūrą ir kitų svarbių objektų būklę nusakančių rodiklių (vaistinių, bankų,

2 lentelė. Lietuvos kaimo raidos signalinis pultas

Strateginis sėkmės veiksnys	Stebima sritis	Rodikliai
Gyventojų blokas		
Palaikyti tam tikrą kaimo gyventojų reprodukcijos lygį	Kaimo gyventojų skaičius	Kaimo gyventojų skaičius ir procentas nuo šalies gyventojų; Teritorijos, kuriose stebima ar gresia depopuliacija.
	Natūralioji reprodukcija	Gyventojai pagal lytį %; 15–59 metų amžiaus grupėje moterų skaičius, tenkantis 1000-iui vyrų; Būsima moterų ir vyrų vidutinė gyvenimo trukmė; 1000-iui gyventojų tenka natūralaus gyventojų prieaugio; Senėjimo indeksas; Suminis gimstamumo rodiklis.
	Migracija	Vidinės migracijos saldo; Tarptautinės migracijos saldo.
Infrastruktūros blokas		
Užtikrinti svarbiausių paslaugų prieinamumą kaime	Sveikatos priežiūra	Kaimo medicinos punktų skaičius, teikiamų paslaugų rūšys ir skaičius; Globos įstaigų skaičius.
	Švietimas	Vietų skaičius ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, tenkantis 100-ai ikimokyklinio amžiaus vaikų; Bendrojo lavinimo vidurinių pagrindinių mokyklų ir jose besimokančių moksleivių skaičius; Pradinių mokyklų ir jose besimokančių moksleivių skaičius; Kultūros centrų skaičius; Savivaldybių viešųjų bibliotekų kaimo filialų skaičius.
	Informacijos ir ryšio paslaugos	Paštų skaičius; Namų ūkių, kurie naudojami internetu namuose, %; Namų ūkių, kurie naudojami kompiuteriu namuose, %.
	Keliai	Kelių tinklo struktūra ir tankumas km; Kelių dangų struktūra km.
Ekonominės aplinkos blokas		
Skatinti kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinių diferenciaciją	Pajamos	Vidutinės mėnesinės namų ūkių disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui Lt; Vidutinės disponuojamos pajamos iš individualios ne žemės ūkio veiklos vienam namų ūkio nariui per mėnesį Lt; Vidutinės disponuojamos žemės ūkio pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį Lt; Žemdirbių namų ūkių vidutinės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį Lt; Ūkininkų pajamos iš kitos ekonominės veiklos Lt; Bendrasis metinis pelnas ūkininko ūkyje Lt; Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje iš viso (Lt) ir lyginant su vidutiniu šalyje (%).
	Užimtumas	Užimtumo lygis; Užimti gyventojai iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis tūkst., %; Išlaikytinių indeksas: vaikų ir senyvo amžiaus žmonių santykis su 15–59 m. amžiaus grupės gyventojais.
	Verslumas	Įmonių kaimo vietovėse skaičius tūkst. MVĮ kaime skaičius tūkst. ir 1000-iui gyventojų kaime; MVĮ skaičius kaime pagal ekonominės veiklos rūšis tūkst., %; MVĮ bendros pajamos pagal ūkio sektorius Lt; Kaimo turizmo sodybų skaičius; Vietų skaičius kaimo turizmo sodybose; Ūkių, užsiimančių papildoma ekonomine veikla, dalis bendrame ūkių skaičiuje %; Darbdavių ir savarankiškai dirbančiųjų dalis bendrame užimtųjų skaičiuje %.

2 lentelė (tęsinys)

Strateginis sėkmės veiksnys	Stebima sritis	Rodikliai
Socialinės aplinkos blokas		
Mažinti vargingiausią kaimo visuomenės sluoksnį	Skurdas	Gyvenimo sąlygų vertinimas (namų ūkių tyrimo duomenimis); Santykinis skurdo lygis, bendras ir pagal socioekonominės gyventojų grupes %; Socialinių išmokų dalis vidutinių disponuojamų pajamų struktūroje vienam namų ūkio nariui per mėnesį %.
	Nedarbas	Nedarbo lygis %; Ilgalaikių bedarbių dalis bedarbių struktūroje %; Bedarbių amžiaus struktūra %; Bedarbių išsilavinimo struktūra %.
Didinti kaimo žmogiškąjį ir socialinį kapitalą	Žinios	Užimtų kaimo gyventojų išsilavinimo struktūra %; Besimokančių 25–64 m. gyventojų dalis % nuo tos pačios amžiaus grupės gyventojų skaičiaus;
	Partnerystė	Kaimo bendruomenių, vietos veiklos grupių skaičius.
Gamtinės aplinkos blokas		
Naudoti gamtos išteklius tausojančias technologijas	Žemės panaudojimas	Žemės ūkio naudmenos ha ir jų struktūra %; SG (sąlyginiai gyvuliai), tenkantys 1-am ha; Miškai (miško žemė) ha; Nenaudojamos žemės plotas ha.
	Žemės ūkio veikla	Ūkių (žemės ūkio ir kaimo valdų) skaičius; Vidutinis ūkio dydis ha; Ūkių struktūra pagal dydį Lt; Ūkininkų investicijos į žemės ūkį Lt; Ūkininkų profesinio pasirengimo struktūra %; Ekologinių ūkių skaičius; Ekologinių ūkių plotas ha; Realizuotos ekologiškos produkcijos vertė (Lt) ir apimtys (t); Agroaplinkosauginėse priemonėse dalyvaujančių ūkių skaičius ir dalis nuo visų ūkių %.
Kaimo raidos valdymo blokas		
Tobulinti kaimo raidos planavimą, administravimą ir tyrimus	Parama institucijoms	Vienam žemės ūkio srities institutui tenkantis lėšų dydis Lt; Kaimo ir žemės ūkio tyrimams skiriamų lėšų dalis nuo kaimo ir žemės ūkio plėtrai skiriamos paramos %.
	Mokslas	Žemės ūkio ir regioniniams institutams skiriamų lėšų dalis visose mokslo ir technologijų rėmimui skiriamose lėšose %.

juridinių paslaugų objektų, darbo biržų, konsultacinių tarnybų ir pan.). Siekiant išsiaiškinti tikrąjį padėtį apie paslaugų gavimo galimybes, jų poreikį ir patenkinimo lygį, būtina atlikti specialius kaimo gyventojų nuomonės tyrimus, atskirai vertinant verslininkų nuomonę dėl esamos infrastruktūros būklės įtakos verslui. Manytume, kad reikėtų kuo skubiau sukurti nuolatinės kaimo infrastruktūros objektų ir jų teikiamų paslaugų būklės atitikimo kaimo gyventojų poreikiams stebėsenos sistemą.

Norint pradėti stebėti Lietuvos kaimo raidos procesus savi-valdybių lygmenyje, suskirstant jas pagal kaimiškumo laipsnį, duomenų trūkumas akivaizdus. Trūksta ne tik pastaruoju metu svarbių išsilavinimo struktūros rodiklių, bet ir kitų, be kurių negalime suvokti svarbiausių kaimo raidos tendencijų. Kaimo gyventojų reprodukcijos procesų neįmanoma nagrinėti neturint vidutinės gyvenimo trukmės bei švytuoklinės migracijos rodiklių. Ekonominei situacijai apibūdinti būtina žinoti investicijas pagal šaltinius, veiklas ir ūkio subjektų dydį, užimtumo struktūrą pagal veiklos rūšis, darbdavių ir įsidarbinančių asmenų skaičių pagal veiklų rūšis. Apibrėžiant socialinę aplinką būtinos pajamos,

tenkančios vienam namų ūkio nariui, skurdo ir nedarbo lygio rodikliai (šiuo metu tokius duomenis teikia tik Darbo birža).

Kai kuriais atvejais naudojama Lietuvoje statistinių rodiklių reikšmių nustatymo metodika netinka, jei norime sugrupuoti savivaldybes pagal jų kaimiškumą, nes Lietuvos statistikos departamentas taiko tokią šio rodiklio apskaičiavimo metodiką, pagal kurią darbo užmokestis fiksuojamas pagal darbdavio buvimo vietą. Taip pat apskaitant darbo užmokesčio rodiklį neįtraukiamos ūkininkų pajamos.

Taigi, nors turima informacija ir sudaro galimybes identifikuoti dalį priežasčių, kurios lemia situaciją Lietuvos kaimiškiausiuose regionuose, būtina konstatuoti, jog šiuo metu Lietuvos statistikos departamento rodiklių, renkamų savivaldybių pjūviu, sąrašą reikia papildyti.

IŠVADOS

1. Žinių visuomenėje kaimo politikos sėkmė labai priklauso nuo gebėjimo nuolat sekti svarbiausius kaime vykstančius procesus ir

operatyviai reaguoti į naujas tendencijas. Kadangi objektas, kuriam kuriama kaimo raidos strategija, valstybės mastu neegzistuoja kaip savarankiškas organizacinis vienetas, būtų tikslinga formuoti du vertinimo rodiklių rinkinius. Vienas rodiklių rinkinys būtų orientuotas į strateginei analizei reikalingą informaciją, o antrasis – į konkretaus laikotarpio strategiją, kuomet parinkti rodikliai atspindi kiekybines užduotis ir tai, kaip tos strategijoje iškeltos konkrečios užduotys buvo įgyvendintos.

2. Tiek pirmasis, tiek antrasis rodiklių rinkinys turėtų būti svarbiais „sufleriais“, formuojant valstybinę kaimo raidos strategiją ir politiką bei vertinant jų įgyvendinimo rezultatus. Jie padėtų tiek LR žemės ūkio ministerijai ir kitoms valstybinėms institucijoms, tiek nevyriausybiniams organizacijoms bei atskiriems piliečiams, suinteresuotiems Lietuvos kaimo raida, stebėti svarbiausias raidos tendencijas ir operatyviai į jas reaguoti.

3. Straipsnyje siūlomas stebimų kaimo raidos aspektų sąrašas sudarytas taip, kad padėtų Lietuvos kaimo politikos formuotojams kasmet atlikti kompleksinę strateginę analizę, orientuotą į naujausios kaimo politikos diegimą. Konstruojant kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo modelį, vadovautasi šiais principais, perimtais iš naujausių įmonių veiklos vertinimo sistemų:

- Į vertinimo modelį įtraukiami tik tie aspektai, kurie dabartiniame šalies raidos etape reikšmingi priimant kaimo raidos strateginio valdymo sprendimus;
- Kaimo raidos vertinimo aspektai parenkami taip, kad jie leistų įvertinti kaimo raidos procesą kaip visumą, traktuojant jį kaip tam tikrą teritorinį vienetą;
- Kaimo raidos vertinimo aspektai turi atspindėti svarbiausius kaimo politikos sėkmės veiksnius.

Mūsų nuomone, jų vertėtų laikyti ir ateityje, nes pirmojo principo laikymasis padeda įgyvendinti modernioms vertinimo sistemoms būdingą siekį maksimaliai sumažinti rodiklių skaičių, antrojo principo laikymasis – atlikti vertinimą kompleksiskai, remiantis naująja kaimo politikos paradigma, o trečiojo – kontroliuoti, ar nepalikta nuošalyje kokia nors svarbi kaimo politikos priemonėmis reguliuojama sritis.

4. Pasiūlyti vertinimo aspektai ne tik orientuoti į žinių visuomenei aktualią naująją kaimo politikos paradigmą, bet ir padeda pasiekti balansą tarp:

- subjektų, materialių objektų ir aplinkos būklę apibūdinančių rodiklių,
- ekonominių, socialinių, kultūrinių, ekologinių ir organizacinių kaimo raidos aspektus apibūdinančių rodiklių.

Literatūra

1. Bryden J. Rural Development Indicators and Diversity in the European Union. 2003. <http://srdc.msstate.edu/measuring/bryden.pdf> (žiūrėta 2007.01.22)
2. Ellis F., Biggs S. Evolving themes in rural development 1950s–2000s // *Development Policy Review*. 2001. Vol. 19(4). P. 437–448.
3. Kaplan R. S., Norton D. Using the balanced scorecard as a strategic management system // *Harvard business review*. September–October. 1996. P. 134–147.
4. Lane J. E. Viešasis sektorius. Sąvokos, modeliai ir požiūriai. Vilnius: Margi raštai, 2001. 63 p.
5. Neely A. Adams Ch., Kenerley M. Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Stakeholder Relationships. FT Prentice Hall, 2003. 416 p.
6. OECD. Rural Policy Reviews. The New Rural Paradigm: Policies and Governance. OECD. Publishing, 2006. 113 p.
7. Rees P., van Imhoff E., Durham H. et al. Internal Migration and Regional population Dynamics in Europe: Netherlands Case Study. 1998. Report prepared for the Council of Europe and for the European Commission. (Directorate of Social and Economic Affairs, Population and Migration Division) and European Commission (Directorate General Employment, Industrial Relations and Social Affairs – DG V). Working Paper 1998/06, School of Geography, University of Leeds. 78 p.
8. Scenar 2020 – Scenario study on agriculture and the rural world. European Commission Directorate-General Agriculture and Rural Development Directorate G. Economic Analysis and Evaluation. 2007. http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/scenar2020/final_report/scenar2020final.pdf (žiūrėta 2007.04.26)
9. Slatkevičienė G., Vanagas P. Veiklos kompleksinio vertinimo sistema: sudarymo teorija ir metodai. Kaunas: Technologija, 2001. 165 p.
10. Storti D., Henke R., Macri M. C. The new European rural policy: a comparative analysis across regions // EU. 87 Seminar of the European Association of Agricultural Economists Assessing Rural Development Policies of the CAP, Vienna, 21–24 April 2004.
11. United Nations. Commission on Sustainable Development, Indicators of Sustainable Development Framework and Methodologies. Background paper N 3, Ninth session, 16–27 April 2001. New York, 2001. http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd9_indi_bp3.pdf (žiūrėta 2007.01.22)
12. Vidickienė D. Įmonės veiklos vertinimo sistema: naujausios verslo vertinimo tendencijos. Vilniaus universiteto leidykla, 2004. 136 p.
13. World Bank publications. Expanding the measure of wealth indicators of environmentally sustainable development // *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series*. No. 17. Washington, D. C., United States, 1997. 110 p.
14. World Bank. Rural Development Indicators Handbook. Rural Development Department, Washington, D. C., United States, 2000. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/06/29/000094946_01061604041624/Rendered/PDF/multi0page.pdf (žiūrėta 2007.01.22)
15. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. Москва: Наука, 1998. 489 с.
16. Иноземцев В. Л. Парадоксы постиндустриальной экономики // *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 3. С. 3–11.
17. Калинаускас И. Н. Наедине с миром. Киев: Дошкольное воспитание, 1991. 284 с.

Rasa Melnikienė, Dalia Vidickienė

THE LITHUANIAN RURAL DEVELOPMENT MONITORING: PRINCIPLES OF COMPILING THE EVALUATION SYSTEM

Summary

The article deals with an actual theme – how to build a modern system of rural development monitoring and evaluation, which could meet the needs of Lithuania. The worldwide experience in building such systems is overlooked. It is suggested to create a system of rural development monitoring and evaluation, involving the following principles:

- only the aspects significant for the current situation for decision-making in rural development strategic management are incorporated into the assessment model;
- aspects of rural development evaluation are selected in the way that could allow estimating the process in its totality and treating it as a particular territorial unit;
- the assessment must reflect the most important factors of rural development policy.

Pursuance of the first principle will help to implement a striving typical of modern evaluation systems, i. e. to reduce the number of indicators. Pursuance of the second principle will help to accomplish an assessment in complex, appealing to the new paradigm of rural policy, and following the third principle will help to control whether a certain very important sphere which is regulated by the measures of rural policy is not left out.

With reference to the above-mentioned principles, the construction logic of rural development assessment model is rendered, in which countryside is treated as a territorial unit. The main aspects of evaluation are oriented to information which is needed for strategic management of rural development using a new, “place-based” rural policy paradigm.

The most important suggested aspects of rural development monitoring and evaluation are residents, infrastructure, economic, social and natural environment and the management of rural development.

The suggested aspects of rural development monitoring and evaluation are concretized describing rural development “success factors” in the present period. “Success factors” were selected after a review of the newest rural development theories and the political measures used in the countries conformable to Lithuania’s development level to promote rural development. While composing the list of “success factors” it was emphasized that currently new political paradigm which stresses the territorial aspect of rural development arrives. The most famous worldwide experts of rural development and such powerful internatio-

nal organizations as the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and the World Bank speak about the importance of implementing this new political paradigm as quickly as possible.

Using the set of indicators compiled according to the proposed evaluation aspects, the balance will be achieved between:

- indicators that describe the condition of subjects, material objects and environment;
- indicators that define the economic, social, cultural, ecological and organizational aspects of rural development.

Key words: assessment models, rural development monitoring, rural development strategy, rural development success factors, rural policy paradigm

Раса Мельникене, Даля Видицкене

ПРИНЦИПЫ СОЗДАНИЯ МОНИТОРИНГА И СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ ЛИТОВСКОГО СЕЛА

Резюме

Изучается актуальная в настоящее время тема – создание современной и удовлетворяющей потребности Литвы системы наблюдения за развитием села и системы оценки реализации стратегии. Рассмотрен мировой опыт создания таких систем. Предлагается систему оценки развития села создавать путем использования принципов конструирования моделей оценки деятельности промышленных предприятий. На основе данных принципов представлена логика конструирования модели наблюдения и оценки развития села, которое трактуется как территориальная единица. Основное внимание уделено обоснованию аспектов развития села, в отношении которых должны осуществляться постоянные наблюдение и оценка. Наблюдаемые аспекты подобраны на основе „факторов успеха“ развития села, которые сейчас считаются основными. Факторы успеха выделены с учетом того, что в настоящее время создается совершенно новая парадигма сельской политики, акцентирующая специфику местности, важность более быстрого внедрения которой подчеркивают как отдельные знаменитые мировые эксперты развития села, так и влиятельная Организация экономического сотрудничества и развития. В последней главе рассмотрены проблемы, с которыми приходится иметь дело в Литве при сборе информации по предложенным аспектам оценки развития села.

Ключевые слова: модели оценки, наблюдение за развитием села, парадигма сельской политики, показатели сельского развития, стратегия развития села